

Hemellichamen
aan de uiterste rand
van de wereld

Van Jón Kalman Stefánsson verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Hemel en hel
Het verdriet van de engelen
Het hart van de mens
Hemel en hel / Het verdriet van de engelen
/ Het hart van de mens (trilogie)
Vissen hebben geen voeten
Iets ter grootte van het universum
Zomerlicht, en dan komt de nacht
Het verhaal van Asta
Het geknetter in de sterren
Jouw afwezigheid is duisternis
Een en ander over reuzenpijnboomen en de tijd
Yellow Submarine

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Jón Kalman Stefánsson

Hemellichamen
aan de uiterste rand
van de wereld

Vertaald uit het IJslands
door Marcel Otten

Ambo|Anthos
Amsterdam

Deze publicatie kwam tot stand dankzij
een subsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

This book has been translated with a financial support from:

*** Icelandic Literature Center**

ISBN 978 90 263 7167 7

ISBN 978 90 263 7168 4 (e-book)

© 2024 Jón Kalman Stefánsson

Published by agreement with Copenhagen Literary Agency ApS,
Copenhagen

© 2026 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,
Amsterdam en Marcel Otten

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Oorspronkelijke titel *Himintungl yfir heimsins ystu brún*

Oorspronkelijke uitgever Benedikt

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie © DEEPOI by plainpicture / Andrew Peacock

Foto auteur © Jean-François Paga

Ambo|Anthos uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

De geschiedenis vertelt veel,
maar nooit het hele verhaal.
Achter de schermen zie ik de menigte niet
en de beul of de strop.

Twee planeten, Úlfur Úlfur

Poëzie verandert de wereld, zowel wat was
als wat komen gaat.
Zoek hier daarom niet naar feiten, maar naar
de waarheid.

Wij zijn overal, maar dit is onze vraag:
Gaat de wind sneller dan een geest,
en waar buigt jouw pad af?

*Meyjarhóll, anno Domini 1615,
in de maand oktober*

Mijn liefje, de hele dag heeft hier in Brúnisandur de herfstwind ons arme, zondige zielen geteisterd, samen met koude zware regenval, zo hevig, duister en vreselijk dat deze dag in oktober nog het meest lijkt op een sombere winterdag waarop het licht nauwelijks meer te zien is. Deze dag is zo donker geweest dat het lijkt alsof de algoede, barmhartige Heer ons heeft verlaten en ons weerloos heeft prijsgegeven aan de doortraptheid van de duivel die constant, onvermoeibaar en sluw zand in onze ogen probeert te strooien, ons te verwarren en op een dwaalspoor te leiden. Zijn overredingskracht en intriges zijn immens, terwijl de mens van nature lichtgelovig is, soms schrijnend bereidwillig zijn verdorven suggesties te aanvaarden en zo onze weg in deze harde wereld te verkorten. Om toe te geven aan verleidingen, want vlees blijft vlees, en daar glipt de duivel met zijn gluiperige helpers naar binnen – weerloos zijn wij zonder de bescherming van de Heer.

Maar het wordt gauw avond.

Ja, daarbuiten wordt het in het noodweer gauw avond en niemand waagt zich ver naar buiten tenzij een leven op het spel staat. Dit donkere herfstweer lijkt heel veel op de aller-eerste storm van mij hier in Brúnisandur. Dat was zes jaar geleden, want alles gaat voorbij en de tijd geeft ons steeds een duwtje dichterbij naar het Laatste Oordeel.

Ik was bijna een maand in Brúnisandur, het was begin september. Zoals je weet heeft die maand zijn kalme momenten, zo intens en stil dat het lijkt alsof God naar ons luistert, maar ze kent ook noodweer en in die storm die zes jaar geleden woedde leden drie Engelse doggerschuiten hier voor de kust schipbreuk en er viel voor ons weinig anders te doen dan toekijken hoe ze in de golven stukgeslagen werden, te luisteren naar de kreten van de drenkelingen en voor hun zielenheil te bidden. Die arme drommels die zes maanden eerder van huis waren vertrokken, hadden afscheid genomen van familie en vrienden, maar ze waren te laat om met de vloot mee te varen, ze hadden te lang gewacht, enkel om hun leven te laten eindigen in de koude zee van IJsland, terwijl wij toekeken. Het deed pijn ze te zien sterven, omdat we sommigen van hen bij naam kenden. Zoveel pijn dat sommigen hier in Brúnisandur, onder wie ikzelf in de groep, probeerden hen in boten te bereiken, maar we waren bijna allemaal verdronken.

Toen wilden we alles doen wat we konden om de levens van de vreemdelingen te redden, zelfs met gevaar voor eigen lijf en leden. Het leek ons een vanzelfsprekende plicht. Nu, mijn liefje, lijken er andere tijden te zijn aangebroken en in plaats van te proberen die schipbreukelingen te redden die een paar dagen geleden ver van hun vaderland al hun schepen verloren, moeten we tegen hen optrekken en ze dan allemaal vermoor-

den. In de naam van de koning. En de Heer.

Misschien ben ik gaan zitten om je te schrijven omdat alles lijkt te zijn veranderd.

Omdat ik vrees voor ons zielenheil en voor de levens van vele mensen.

Ik vrees dat de duivel tot ons zal spreken met de stem van de Heer, ons zal vullen met haat, vooringenomenheid en een verlangen naar duistere daden. Ik vrees de haat.

Soms kan die alleen maar door woorden overwonnen worden.

*Ik tast naar een houvast dat misschien
nergens te vinden is, behalve bij Dórothea
en mijn goede Jósep!*

Ja, mijn liefje, ik kwam hier in augustus in het jaar 1609. In de maand van het schemerlicht. Hierheen gestuurd en aangesteld door de lange, wijze bisschop van Skálholt, Oddur Einarsson. Mijn reputatie was, zo hoorde ik later, mij vooruitgereisd, of ten minste allerlei geruchten over mijn doen en laten waren dat, bijvoorbeeld over mijn jaren in het westen in Dalir, vervolgens in het noorden in Strandir, en over de redenen waarom ik bijna twee jaar in Engeland had doorgebracht, wat ik daar zoal had uitgespookt. Nadat ik hier al een tijd was hoorde ik wat van die kletspraat, maar het kwam me allemaal niet bekend voor, soms een beetje, soms helemaal niets – maar wie kent zichzelf in wezen?

Toch verwelkomden de meeste inwoners van Brúnisandur mij allerhartelijkst, misschien omdat ze geen bijzondere afvaardiging van de bisschop hadden verwacht, aangezien ze

hier min of meer afgezonderd van de wereld woonden. Zelfs de strenge, zwijgzame Dóróthea die mijn hulp zou zijn zoals ze mijn voorganger, dominee Sigurður, meer dan dertig jaar had bijgestaan, nam me meteen met warmte op, zozeer zelfs dat het vanaf de eerste dag was alsof ik haar al mijn hele leven kende en...

Nee, dit klopt niet.

Ik snap niet waarom ik de dingen niet kan vertellen zoals ze waren. Waarom schrijf ik als je mij niet kunt vertrouwen? Waar anders halen we de kracht vandaan dan uit de waarheid?

Dóróthea was dominee Sigurðurs hulp geweest in een volle dertig jaar en nog eens vijf dat hij hier zielenherder was, maar hij was ongeveer zes maanden voor mijn komst in het licht van de Heer ingeslapen. Zo afgetakeld, op leeftijd en in de war dat ik niet zeker weet of hij meteen beseftte dat hij was overleden, vertelde Dóróthea mij later. Ze was geboren en getogen in de grote Arnarfjord, sterker dan de meeste kerels, iets ouder dan ik, ze had een grof uiterlijk, nogal rauw veroorloof ik me te zeggen met haar grote gezicht vol ruwe trekken, zo massief en sterk dat ze me meteen deed denken aan een verweerde rotsmassa, zo niet een trolvrouw die de Heer had bevrijd van haar heidense bestaan en trollenaard, en haar dit rauwe leven in de mensenwereld had gegeven. En soms denk ik die oeroude geest in haar te voelen en God moge hen helpen die degenen iets aandoen die haar dierbaar zijn. Waar iemand als de goede Jósep op Ás ooit achter kwam: een gerespecteerd man hier in Brúnisandur, bouwer van de kerk die hier al vijftien jaar staat, een vrome, noeste boer.

Jósep komt vrij vaak bij mij langs, zowel in de kerk die hij als zijn eigendom of liever gezegd als zijn verantwoordelijk-

heid beschouwt, als hier bij mij thuis, hoewel hij hier in huis zich altijd inhoudt. Ik merkte al gauw bij Dórothea een nogal zwaarmoedige houding jegens Jósep, iets in de toon van haar stem en haar enorme gelaatsuitdrukking veranderde als ze zijn naam noemde. Haar gezicht verduisterde, zou ik haast zeggen. Dat gevoel werd min of meer bevestigd toen ik hoorde dat in de laatste dagen van dominee Sigurður Jósep hem was komen opzoeken, opgewonden en onverzoenlijk omdat de arme oude man, zo afgetakeld dat hij amper nog leefde, was vergeten de kerkdeuren te sluiten waardoor het naar binnen was gesneeuwd, helemaal tot aan het koor en zodoende een gevaar vormde voor het oude, fraaie altaarstuk dat steeds van de ene kerk naar de andere in Brúnisandur was meegegaan. Jósep kwam taterend aanzetten, wauwelend over de berg sneeuw op de kerkvloer, hij stormde zonder te kloppen naar binnen en gaf Alexandra een paar vegen uit de pan, de dochter van Dórothea die toen in de twintig was, zo vol jeugdige energie dat de wereld meteen beter werd als zij er was, maar bikkelhard als dat nodig was. Ze nam het op tegen Jósep, zei hem weg te gaan omdat de dominee ziek op bed lag en absoluut niet gestoord mocht worden en dat Jósep prima in staat was zelf de sneeuw naar buiten te schoffelen. Alles zou goed zijn afgelopen als Alexandra de goede Jósep niet naar buiten had geprobeerd te werken, want daarop verloor hij, opgewonden als hij was, zijn zelfbeheersing en gaf het meisje een behoorlijk harde douw, beslist ruwer dan hij van plan was zodat ze struikelde en haar gezicht schaafde. Dórothea die de herrie had gehoord, kwam juist op het moment binnen toen Jósep Alexandra een douw gaf. En wee degene die Alexandra alleen maar scheef durft aan te kijken waar Dórothea bij is! Voordat Jósep het in de gaten had werd hij opgetild, zo licht opgehesen dat het leek alsof hij

niet meer woog dan een baby en vervolgens letterlijk het huis uit geslingerd; hij vloog gewoon de lucht in, samen met de deur, voegden sommigen eraan toe, wat betekende dat Dóróthea niet eens de moeite had genomen de deur open te maken!

Over aanstekelijk gelach en hartverscheurend verdriet

De lieve Alexandra was er niet meer toen ik hier in Brúnisandur aankwam – ze was onlangs naar het zuiden naar Arnarfjord gegaan, om precies te zijn naar Hrafnseyri, waar Kolbeinn Svansson een tijdje predikant was geweest.

Ik kende Kolbeinn vrij goed omdat we samen op de Latijnse school van Hólar hadden gestudeerd, maar nadat we onze studie daar hadden afgesloten ging ieder zijns weegs. Ik bleef nog twee jaar op Hólar waar ik assistent was van dominee Arngrímur voor zijn belangrijke onderzoek en zijn geschriften, maar daarna ging ik, financieel gesteund door bisschop Guðbrandur, studeren aan de Universiteit van Kopenhagen. Kolbeinn, die een paar jaar ouder is dan ik, kreeg al gauw een aanstelling, eerst als predikant in Snæfellsnes en daarna in Hrafnseyri aan de Arnarfjord.

Kolbeinn was nooit een voorbeeldige student; hij lag vaak overhoop met dominee Arngrímur die hem met zijn stok ook klappen gaf omdat hij tijdens de les lag te slapen, verstrikt raakte in de Latijnse werkwoorden en er onhandig over struikelde. Maar hij heeft zo'n innemend karakter dat het haast onmogelijk is niet van hem te houden en bovendien is hij begiftigd met de helderste zangstem die ik ooit heb gehoord. Wij, schooljongens, lieten Kolbeinn vaak voor ons in de grote

kerk van Hólar zingen en soms kwam de bisschop dan luisteren, ondanks zijn drukke werkzaamheden.

De vrouw van Kolbeinn, Ólöf, die de bewoners van Hrafnseyri algauw Zonlief noemden vanwege het heldere licht dat haar omgaf, was zwanger toen ze in Arnarfjord aankwamen en ze beviel een paar maanden later van een zoon die met de naam van zijn vader werd gedoopt. Het moet beslist een mooi gezicht zijn geweest om vader en zoon de lente daarop te zien toen de kleine Kolbeinn zijn eerste stapjes zette op het erf in Hrafnseyri naar zijn moeder die lachte, terwijl hij stevig de vinger van zijn vader vasthield, zo trots en blij dat de oude mensen van de boerderij geroerd waren. De momenten die God ons geeft!

Ja, die God ons geeft en vervolgens weer wegneemt.

Kort voordat ik in Brúnisandur aankwam werd zowel Ólöf, die weer zwanger was, als de kleine Kolbeinn, die net twee jaar oud was, ernstig ziek. De oudere Kolbeinn bad dag en nacht voor hen, wilde alleen maar bij hen zijn, het liefst met hen beiden koortsig in zijn armen. Hij zong de vele psalmen die hij kende, riep de Heer en zijn gezalfde Zoon aan – maar wat de Heer heeft geschreven zal gebeuren en wij kunnen daar niets aan veranderen.

Eerst stierf de kleine Kolbeinn, de pink van zijn vader vasthoudend, zoals op die lentedag toen hij leerde lopen en alles in de wereld goed was; twaalf uur later was zijn moeder, Zonlief, ingeslapen en met haar het ongeboren kind. Kolbeinn bleef alleen achter, absoluut ontroostbaar, een open wond, het licht en de wil om te leven waren verdwenen.

Zo verlamdend was zijn verdriet dat hij niet sliep of at. Hij lag apathisch op bed, met de kleren van de kleine Kolbeinn en zijn moeder in zijn armen, starend in de leegte, gaf nergens

antwoord op zodat de huisbewoners en vele dorpingen vreesden voor zijn leven. Maar oneindig en dieper dan alle oceanen is de wijsheid van de Heer. Alles wat gebeurt is overeenkomstig zijn wil en daarom beweren sommigen dat ons grote verdriet over hoe hij de dingen in deze wereld regelt – wie inslaapt, wie leeft – het gevolg is van onze zonden, dat de duivel probeert ons verdriet te gebruiken door ons op te zetten tegen God en zijn besluiten, de dingen die hij hier op aarde regelt te bekritisseren, zelfs te veroordelen.

Toch is niets zuiverder dan het verdriet over een dood kind en de moeder van degene die de vreugde van het leven zelf is geweest.

Verdriet verscheurt mijn hart, schreef dominee Jón Þorsteinsson toen zijn jonge zoon stierf.

En het verscheurde Kolbeinns hart zo volledig dat hij niet meer werd beschouwd als iemand die in leven is – uiteindelijk zagen de huisbewoners op Hrafnseyri geen andere uitweg dan Dórothea te laten komen die iedereen in Arnarfjord kent en respecteert. Een jonge herdersjongen werd hierheen gestuurd met het droevige nieuws over Kolbeinn, dat hij zijn vrouw en zoon had verloren, twee weken lang niet had gegeten, gedronken en ook niet geslapen, amper iets zei en gewoon in een schaduw was veranderd. Ze waren totaal radeloos en wendden zich in hun wanhoop tot Dórothea die alles weet en alles kan.

De herdersjongen kwam hier 's avonds aan en ging de volgende ochtend weer terug naar Arnarfjord, maar niet alleen, want Alexandra ging met hem mee. Ze gingen beiden te paard vanuit Meyjarhóll en kwamen 's avonds aan op Hrafnseyri. Alexandra liep bij Kolbeinn naar binnen waar hij in het echtelijk bed lag en ze stuurde iedereen weg.

De Heer had Alexandra een buitengewoon mooie zangstem

gegeven, zacht, aangrijpend, maar verrassend teder en volgens Dórothea zou haar dochter met haar gezang Kolbeinns stem tot leven wekken, want weinig dingen, als er al iets is, wekken zo'n sterk verlangen naar het leven op als mooi gezang bij hen die het in hun bloed hebben. Alexandra zat de hele nacht bij Kolbeinn en ze zong voor hem over de vreugde van het leven, over verdriet, de schoonheid, ze zong over de glorie van de Heer en zijn engelen, ze zong over Jezus die de dood overwon en onze zonden wegnam, ze zong alle liedjes die ze kende, sommige ervan uit vroeger tijden. Ze zong de hele avond, ze zong de hele nacht en het lukte haar uiteindelijk met haar gezang om Kolbeinn in de duisternis van zijn verdriet niet alleen te bereiken en in hem weer een verlangen naar leven op te wekken, want nu, deze zomer, zes jaar later kregen Dórothea en ik hun oudste dochter, Þorgerður, als pleegkind. Þorgerður heeft zo'n aanstekelijke lach dat de kleine Guðmundur meestal met kramp in zijn buik van het lachen in slaap valt.

Een kind dat de vinger van zijn vader vasthield mag niet leven, het sterft en keert terug tot stof zodat een ander kind geboren kan worden met zo'n aanstekelijke lach dat het je vlin-ders in je buik bezorgt.

Wij begrijpen niets, de Heer weet alles.

Mijn liefje,

de stortregens blijven de aarde geselen alsof alle sluizen van de hemel open zijn gezet, en het zal gauw avond worden. Dan zal die donkere avond nacht worden. Ik ben bang dat er daarna donkere dagen zullen volgen.

Soms moet ik denken, zonder dat ik het kan stoppen, dat we

allemaal afstammen van Kaïn die zijn broer vermoordde. We stammen allemaal af van een moord, van een moordenaar. En tegelijkertijd: is er dan geen hoop dat goedheid, tederheid en redelijkheid die Christus probeerde ons bij te brengen, evenals mededogen, ons zullen helpen het goede te doen en een beter mens te worden?

Wat staat ons allen te wachten behalve de dood?

Want het enige wat we weten is dat de Heer ons uiteindelijk wegroept, zowel dominees als bisschoppen, zwervers als koningen, en dan is het te laat om het goede te doen in het leven, dan is het te laat te proberen een fatsoenlijk mens te worden, dan is het te laat om zo te leven dat er een reden lijkt te zijn dat men ons zal missen.

*Is dit een vlucht, een troost,
een openlijke aanklacht, met andere woorden:
gaat de wind sneller dan een paard?*

Ik haalde Dórothea erbij en las haar voor wat ik had geschreven, het meeste zonder erbij na te denken. Zelden heb ik zo snel geschreven, ondanks het feit dat ik innerlijk in het duister tastte, tenzij het juist daarom was. En wat naar boven kwam, kwam ergens van binnenuit. Ik schreef zonder te aarzelen, tot ik de pijn van gemis moest beschrijven.

Een woord waar ik altijd bij stilsta.

En voor het eerst aarzelde ik.

Toen haalde ik Dórothea erbij die natuurlijk wist dat ik hier zat te schrijven, die beter dan anderen weet dat de pen minstens de helft van mijn leven is. Dat ik hier lang achtereen zit en de meeste andere dingen laat verslonzen, dagen achtereen

en ook avonden, zowel donker als licht. Ik heb de woorden zo gretig opgeschreven dat het lijkt alsof ik nergens anders thuis hoor dan hier, in de woorden. Veel van wat ik schrijf, veruit het meeste, is in feite in opdracht van deze of gene: wetboeken, poëzie, wetenschappelijk werk en kronieken, vertalingen van diverse onderwerpen, maar soms ook mijn eigen bescheiden overpeinzingen. Ze zijn duidelijk opgeschreven in de wind, te boek gesteld op het stromende water van de tijd of het zijn diverse verhalen of gebeurtenissen die ik heb gehoord of zelf heb meegemaakt. Ten slotte zijn er brieven aan diverse mensen, in dit land zowel als het buitenland. Zo moet ik bijvoorbeeld vragen van buitenlanders beantwoorden over IJsland, over eiderdons, de slag tand van een narwal, pakijs, vulkanen, zwavelmijnen die nu allemaal zijn uitgeput, aardmannetjes en elfen, over de oude koningssaga's, legendarische helden of de *Poëtische Edda* en hofpoëzie. Een briefwisseling die grotendeels begon door bemiddeling van mijn vrienden, dominee Arngrímur de Geleerde, en Oddur Einarsson, de formidabele lange, intelligente bisschop van Skálholt. Vele geleerden uit het buitenland hebben namelijk Arngrímur Jónssons opmerkelijke geschrift *Brevis commentarius* gelezen dat ruim twintig jaar geleden is gepubliceerd en het meest recente *Crymogæa, IJs-land*, dat hij drie jaar geleden publiceerde. Ik zeg en schrijf zonder enige terughoudendheid dat het een juweeltje is – ondanks alle lelijke drukfouten, waar ik, laf als ik ben, nooit genoeg van krijg om er mijn goede Arngrímur tot diens grote ergernis mee te plagen – en die boeken hebben de ogen geopend van vele vooraanstaande figuren voor de grote schat aan verhalen en gedichten die wij, IJslanders, bezitten en sommigen van hen hebben vervolgens hetzij Arngrímur hetzij bisschop Oddur geschreven om meer te weten te komen over IJsland, haar

natuur, haar geschiedenis en gebruiken. Maar omdat ze allebei altijd overladen zijn met werk hebben ze soms de buitenlandse geleerden erop gewezen hun vragen aan mij te richten en hun ervan verzekerd dat ik, net zo goed als zij, ze allemaal kan oplossen. Daarom heb ik, sinds ik hier in Brúnisandur ben, gecorrespondeerd met niet minder dan twaalf geleerden uit vijf landen.

Maar natuurlijk heb ik nog nooit zoiets als dit geschreven en Dóróthea vroeg, toen ik het haar had voorgelezen: En wat wil je met deze geschriften?

Wat ik ermee wil?

Natuurlijk weet ik dat. En zij ook. Of liever, ik weet wat me ertoe dreef. Maar ik weet niet hoe ik erop moet reageren. Welke woorden ik moet gebruiken en wat ik moet zeggen, terwijl de storm boven onze hoofden hangt en alles in de mensenwereld tot stilstand brengt.

Waarschijnlijk vraagt ze het om mij te tergen.

Weinig mensen, misschien wel niemand, hebben mij meer verbaasd en hoofdbrekens bezorgd dan Dóróthea, en ze blijft me verbazen.

Wat wil ik met deze geschriften?

Ik weet natuurlijk dat die vraag meer dan één vraag inhoudt.

Waarom kies ik dit moment om je te schrijven, lieverd – want ze kent me zo goed dat ze onmiddellijk wist wie de geadresseerde moest zijn en ze weet ongetwijfeld veel beter dan ik wat ik me daarbij had voorgesteld. Ze kent mijn gedachten, mijn geest. Ze weet waar ik bang voor ben. Ik weet daarentegen niet wat mij in het duister doet tasten, of deze geschriften